

Trajnostni modeli kmetovanja na območjih Natura 2000 mogoči z izboljšanjem upravljanja in razvoja kmetijstva

V petek, 19. maja 2023, je na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani potekala zaključna predstavitev dvoletnega ciljnega raziskovalnega projekta (CRP V4-2019), v katerem so tri raziskovalne organizacije iskale rešitve za izboljšanje upravljanja z območji Natura 2000 v Sloveniji. Projekt, ki se je začel leta 2020, sta sofinancirala Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Javna agencija za raziskovalno dejavnost. Doc. dr. Tanja Šumrada je pojasnila: *»Raziskovalci že več let opozarjamo, da bodo v Sloveniji potrebne prilagoditve načina kmetovanja in upravljanja z območji Natura 2000, saj se na tem področju pojavljajo številni konflikti. V ta namen bo treba razviti drugačne pristope k načrtovanju in izvajanju ukrepov, za kmetije pa poiskati rešitve, ki so socialno in ekonomsko vzdržne.«* Raziskovalci so oblikovali skupine območij Natura 2000 in pripravili naravovarstvene usmeritve ter analizirali ekonomske in proizvodne učinke doseganja naravovarstvenih ciljev na primeru tipičnih kmetij na Ljubljanskem barju in Krasu. Poleg tega so s kvalitativnimi raziskavami preverili pripravljenost kmetov za prilagoditev kmetovanja in proučili izkušnje in možnosti za uporabo tržnih rešitev in javnih intervencij pri usklajevanju kmetijske dejavnosti in ohranjanju biodiverzitete na varovanih območjih narave.

Slabšanje kakovosti in izginjanje življenjskih okolij zaradi spremembe rabe zemljišč in intenzifikacije kmetijstva sodita med najpomembnejše dejavnike zmanjševanja biotske pestrosti v Sloveniji. Ključen instrument naravovarstvene politike v Evropski uniji je omrežje varovanih območij Natura 2000, vendar usklajevanje proizvodnih in naravovarstvenih ciljev na teh območjih zahteva tehten premislek o načinu pridelave in uravnoveženju ekonomskih, proizvodnih in naravovarstvenih ciljev. *»V raziskovalnem projektu smo želeli na celovit in multidisciplinaren način analizirati, ali je na pilotnih območjih Natura 2000 mogoče vzpostaviti trajnostne modele kmetovanja, ki bodo poleg doseganja ekonomskih in proizvodnih ciljev omogočali tudi uresničevanje ciljev ohranjanja biotske pestrosti,«* je povedal vodja projekta izr. prof. dr. Urban Šilc iz Biološkega inštituta Jovana Hadžija, ki deluje v okviru Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Stanje biodiverzitete v kmetijski krajini na območjih Natura 2000 slabo, zato nujne spremembe kmetijskih praks in upravljanja

V Sloveniji je v območja Natura 2000 vključena četrtnina (25 %) vseh kmetijskih zemljišč v uporabi, od katerih veliko večino predstavlja trajno travinje, indikatorji gospodarjenja in sprememb biotske pestrosti pa so največkrat ptice, metulji in rastlinske združbe (habitatni tipi). Trendi so izrazito negativni v celotni Evropski uniji in tudi v Sloveniji, saj kažejo na močan upad številčnosti ali spremenjeno vrstno sestavo.

»Populacije ptic kmetijske krajine so doživele statistično značilen upad v celotni Evropi, v Sloveniji pa v zgolj 15 letih za skoraj petino. Še slabše gre travniškim vrstam, katerih številčnost se je v istem obdobju v Sloveniji zmanjšala za 43 %. V Sloveniji so upadle tudi populacije številnih kvalifikacijskih vrst ptic na območjih Natura 2000, ki naseljujejo kmetijsko krajino. Nedavno objavljene [raziskave](#) kažejo, da danes v Evropski uniji živi okrog pol milijarde ptic manj kot še pred nekaj desetletji, glavni povzročitelj teh upadov pa je intenzifikacija kmetijstva, predvsem povečana raba pesticidov in gnojil,« obsežnost problema pojasnjuje dr. Primož Kmecl, vodja raziskovalne skupine na Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS).

»Podobno sliko kaže tudi stanje dnevnih metuljev, ki so bili izbrani kot indikatorji za oceno stanja in trendov evropskih travnišč, saj jih poseljuje več kot polovica evropskih vrst. [Monitoringi](#) kažejo, da se je njihova številčnost v Evropski uniji v zadnjih desetih letih zmanjšala za 32 %, v Evropi kar za 36 %.

Nacionalni monitoring vrst metuljev s Prilog II in IV Habitatne Direktive kaže, da se stanje teh vrst slabša tudi v Sloveniji in je neugodno zaradi zmanjševanja razširjenosti vrst, velikosti populacij in površine njihovih bivališč,» nadaljuje dr. Tatjana Čelik, raziskovalka iz Biološkega inštituta Jovana Hadžija Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Slabša se tudi stanje habitatnih tipov na območjih Natura 2000. Po podatkih zadnjega [poročanja](#) (2013–2018) držav članic EU Evropski komisiji je 71 % habitatov v neugodnem ali slabem stanju ohranjenosti. Stanje se slabša glede na ocene iz prehodnih obdobj, med najbolj problematičnimi pa so travišča, barja in mokrišča. *»Travišča so ocenjena kot drugi najbolj ogrožen habitatni tip tudi v evropskem Rdečem seznamu habitatnih tipov, kot glavni dejavnik ogrožanja pa je izpostavljeno kmetijstvo – na eni strani njegova intenzifikacija in na drugi opuščanje rabe. V Sloveniji je na podlagi zadnje dostopne [ocene](#) stanja iz leta 2019 v slabem stanju 45 %, v neugodnem pa še nadaljnjih 27 % habitatnih tipov travišč. V slabem stanju ali neugodnem stanju so tudi vsi habitatni tipi barij in močvirij,«* pojasnjuje izr. prof. dr. Urban Šilc.

Uskladitev naravovarstvenih ciljev in kmetijske pridelave mogoča s spodbujanjem trajnostnih modelov kmetovanja in širokim naborom podpornih ukrepov

Raziskovalci so izbrali dve raziskovalni območji, za kateri so razvili naravovarstvene usmeritve. Na podlagi delavnic z lokalnimi kmetijskimi svetovalci so nato analizirali ekonomske in proizvodne značilnosti na primeru hipotetičnih tipičnih kmetij, ki se uporabljajo za predstavitev stanja večjega števila konkretnih kmetij z raziskovalnih območij. Za potrebe analize so uporabili Model kmetijskih gospodarstev (MKMG), ki temelji na pristopu matematičnega programiranja. Model omogoča raznovrstne analize na ravni proizvodnega načrta kmetijskih gospodarstev in se med drugim uporablja za simuliranje sektorskih učinkov različnih scenarijev dohodkovnih podpor Skupne kmetijske politike v Sloveniji. Ta projekt je bil prvi poskus vključevanja naravovarstvenih praks v model, ki nam ob vseh omejitvah danega pristopa, pri katerem analiza temelji na izračunanem pokritju (BDV) in ne vključuje stalnih stroškov, omogoča razmeroma realen vpogled v stanje na terenu.

Ljubljansko barje je primer območja, kjer so se v zadnjih dveh stoletjih z osušenjem, kopanjem šote in intenzifikacijo kmetijstva zgodile obsežne spremembe rabe tal. *»Ključni naravovarstveni usmeritvi za to območje sta ekstenzifikacija rabe travniških površin, kar pomeni, da se del zemljišč obnovi v enokosne, negnojene, neosuševane in pozno košene travnike, ter povečanje obsega mejic, grmišč in druge lesne vegetacije. Na delu njiv bi bila potreba tudi uvedba prahe in cvetnih pasov, ki so med drugim pomembni za oprasovalce, in ukrepov za varstvo ptic gnezdičk na njivah. Opozarjamo pa, da je pri usmerjanju razvoja kmetijstva in izvedbe ukrepov nujno coniranje, ki temelji na aktualnih podatkih o stanju biodiverzitete, rabe in značilnosti tal, pogostosti poplav in podobno. Navedene ukrepe smo zato v projektu smiselno razdelili v okviru devetih con, saj so razmere na Ljubljanskem barju precej raznolike,«* pravi dr. Tatjana Čelik.

Na Krasu je ključen problem opuščanje kmetijske rabe. *»Pretirano zaraščanje, ki smo mu v zadnjih desetletjih priča na Krasu ima številne negativne učinke ne samo na biodiverziteti, temveč tudi na izgubo tradicionalne krajine in protipožarno varnost. Ključna razvojna usmeritev je zato vsaj podvojitev obsega travišč iz obstoječih 19 % na 42 % površine območja Natura 2000 Kras. Še okrog 13 % površin pa bi bilo treba vzdrževati v zgodnjih sukcesijskih fazah, saj so travniki, na katerih raba nekaj let ne poteka, biodiverzitetno najbolj pestri. Vzporedno z razgozditvijo je treba obnoviti tudi nekatere tipične krajinske značilnosti, kot so kali, suhozidi in mejice,«* naravovarstvene usmeritve za drugo pilotno območje povzema izr. prof. dr. Urban Šilc.

Raziskovalci so s pomočjo delavnic z lokalnimi kmetijskimi svetovalci in intervjuji s kmeti opredelili 12 tipičnih barjanskih govedorejskih kmetij, na Krasu pa sedem tipov govedorejskih, ovčjerejskih in

vinogradniških kmetij. Analize na ravni tipičnih kmetij je mogoče uporabiti za boljše načrtovanje ukrepov in analize učinkov naravovarstvenih praks na kmetije. *»Modeli kažejo, da je ob uvedbi predvidenih varstvenih ciljev nadaljnje poslovanje na veliki večini analiziranih kmetij ekonomsko vzdržno pod pogojem, da takšna politika omogoča postopno prilagoditev in preusmeritev kmetij, enakomerno obremenitev vseh kmetij in ciljne javne podpore, ki so prilagojene razmeram na posameznih kmetijah in posameznih območjih Natura 2000. Ob tem je potrebno razvijati tudi poslovne rešitve na kmetiji in za območja, na primer v obliki shem kakovosti, ki omogočajo dodajanje vrednosti tem proizvodom na trgu. Ključno je, da na ravni vsake kmetije uvajanje varstvenih praks poteka sočasno s strateškim odločanjem in z optimizacijo pridelave, saj je na tem področju pri številnih kmetijah še veliko proizvodnih rezerv. Pomembna ugotovitev pa je tudi, da so učinki istih ukrepov na poslovanje različnih kmetij in območij zelo različni, zato enotni ukrepi na nacionalni ravni pogosto niso uspešni. Potreben je širok nabor intervencij, ki ga je mogoče na lokalni ravni fleksibilno kombinirati za različne tipe kmetij. Ugotovili smo, da številne kmetije že sedaj pogosto koristijo razpoložljive naravovarstvene ukrepe in podpore za ekološko pridelavo za izboljšanje svojih rezultatov poslovanja, a ciljnost in nabor teh ukrepov bi bilo smiselno še izboljšati, saj so trenutno še vedno precej omejeni,«* ključne ugotovitve povzema doc. dr. Tanja Šumrada, raziskovalka z Oddelka za zootehniko iz Biotehniške fakultete UL.

»Dolgoročno gledano problem predstavljajo predvsem tisti tipi kmetij, ki že v obstoječem stanju izkazujejo neugodne rezultate poslovanja in s tem vprašljivo trajnost z ekonomskega in socialnega vidika. Gre predvsem za sektor, ki se ukvarja z rejo krav dojilj, in za manjše kmetije različnih proizvodnih usmeritev, kjer je ohranjanje kmetovanja pogosto bolj kot na podlagi ekonomskega interesa stvar ohranjanja načina življenja in družinske tradicije. Za takšne kmetije je verjetno, da bodo ne glede na morebitno uvedbo naravovarstvenih praks v naslednji generaciji opustile pridelavo. Na območjih, kot je Ljubljansko barje, bodo obdelavo teh zemljišč verjetno hitro prevzele večje kmetije, na območjih, kot je Kras, pa bodo ta zemljišča brez intervencij zemljiške politike verjetno pogosto prepuščena zaraščanju. Trajnosten prehod je za te kmetije zelo pomemben ne samo z vidika ohranjanja kmetijstva, temveč tudi za doseganje naravovarstvenih ciljev,« nadaljuje doc. dr. Tanja Šumrada.

»Hkrati pa je treba opozoriti tudi na izzive, s katerimi se soočajo večje kmetije, predvsem na Ljubljanskem barju, ki so v zadnjih dveh desetletjih, tudi s spodbudami kmetijske politike, izvedle dolgoročne naložbe v svoj razvoj in optimizacijo proizvodnje. To se je pogosto zgodilo ob predpostavkah, ki niso upoštevale naravovarstvenih usmeritev in ciljev za to območje, preusmeritev pa bo sedaj zahtevna in te kmetije postavlja v izrazito neugoden finančen položaj, zato so podpore pri prehodu nujne. Krivda za nastalo situacijo ni le na strani kmetov, temveč je predvsem sistemska. V izogib prihodnim konfliktom je zato nujno, da je upravljanje z Naturo 2000 bolje integrirano s kmetijsko politiko, različne institucije pa morajo na terenu komunicirati usklajeno,« še pojasnjuje doc. dr. Tanja Šumrada.

Predstavitve z dogodka in priporočila so dostopni na dnu spletne strani projekta:

<https://bijh.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/trajnostni-modeli-kmetovanja-na-obmocjih-natura-2000>

Kontaktne osebe:

izr. prof. dr. Urban Šilc, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, urban.silc@zrc-sazu.si

doc. dr. Tanja Šumrada, Biotehniška fakulteta UL, tanja.sumrada@bf.uni-lj.si, 041 974 242